

# הלוחמה הפסיכולוגית של החמאס

גבי וימן ודנה וימן-זקס

“The purpose of terrorism is to produce terror”

Vladimir Lenin (cited in Schmid, 2005)

## מהי לוחמה פסיכולוגית (ל"פ)?

לוחמה פסיכולוגית היא סוג של תעמולה הממוקדת באויב. הצירוף בין "לוחמה" ל"פסיכולוגיה" מעיד שמדובר בנשק המנצל כלים פסיכולוגיים לשם פגיעה ברוחו של האויב, באמון בציבור במנהיגיו וב"רוח הגייסות" (esprit de corps), כלומר מורל הלוחמים של האויב והעורף האזרחי והלוגיסטי שלו. השימוש במושג "לוחמה פסיכולוגית" הוא עתיק יומין וכבר בתנ"ך נעשה בו שימוש בהקשר של מלחמת אשור ביהודה (ספר מלכים ב, פרק יח), כאשר שר הצבא של אשור ניסה לשכנע את חזקיהו מלך יהודה ואת עמו להיכנע. גם במלחמות העולם, במלחמות קוריאה ווייטנאם, במלחמות המפרץ ובמלחמת רוסיה-אוקראינה דהיום נעשה שימוש בלוחמה פסיכולוגית; צבאות רבים הקימו ופיתחו יחידות מיוחדות לנהל לוחמה זו (שלייפר, 2007). נוסף על כך שימשו הסכסוכים במזרח התיכון כזירה ללוחמה פסיכולוגית, בעיקר על ידי המערב, במלחמות המפרץ ובמאבק בין ישראל ובין ארגוני הטרור (Schleifer, 2014a, b). לוחמה פסיכולוגית אינה גורם מנצח במלחמות אבל היא מקדמת ניצחון על ידי שבירת האויב, גרימת דמורליזציה ואובדן אמון. כך הושג, למשל, הניצחון על עיראק במלחמת המפרץ, בין השאר בזכות כניעתם של כארבעים אחוז מחיילי צבא עיראק שנחשפו למתקפות פסיכולוגיות מתוחכמות בעיקר על ידי מיליוני כרוזים שהוטלו עליהם. רבים מהם הסגירו את עצמם כשהם מוסרים את "תעודת השבוי" שהטילו יחידות המבצעים הפסיכולוגיים של צבא ארצות הברית ובהם הובטחו להם זכויות שבוי, מזון טרי, שירותי בריאות והבטחת שרידותם. השימוש הראשון בלוחמה פסיכולוגית באזורנו בתקופה המודרנית היו שידורי רדיו מקהיר ומדמשק שהחלו לשדר בשפה העברית בשנות החמישים. אלה היו שידורי תעמולה לא מתוחכמים, שבעיקר ניסו לזרוע פחד בקרב הציבור הישראלי. בגלל רמת העברית העילגת, טעויות ושקרים רבים, התייחס אליהם הציבור בארץ בגיחוך ובביטול. אולם במהלך השנים למדו ארגוני הטרור הפלסטינים, ובראשם החמאס והחיזבאללה, לשכלל את השימוש בכלי זה והגיעו אף להישגים: החמאס ניהל קמפיין פסיכולוגי ממושך ואפקטיבי כדי להביא לעסקת שחרור גלעד שליט מהשבוי תמורת אלף מחבלים אסורים בישראל. כדי להפעיל את הציבור הישראלי כמנוף לחץ על המנהיגים השתמש

הארגון כשידורי הקלטות של שליט ובסרטונים שהפיצה זרועו הצבאית ברשת, שבהם הופיע גלעד בפנייה מרגשת לציבור בישראל ובסרטון שבו נראה הזמן חולף וגלעד חוזר לבסוף בארון מתים. גם צה"ל מפעיל לוחמה פסיכולוגית; לשם כך הוקם המרכז למבצעי תודעה (מל"ת) בשנת 2005, כדי לרכז ולפתח את המאבק התודעתי (פרי, 2017; סער, 2019). חלק מהפעילות במרכז גלוי וחלקו חשאי וכולל שימוש בכרוזים, השתלטות על שידורי רדיו וטלוויזיה של הרשות הפלסטינית ומדינות ערב ושיבושם, הקמת אתרי אינטרנט פיקטיביים, פעילות באתרים של האויב, פעילות ברשתות חברתיות, הפצת תכנים ברשתות טלפון סלולרי ועוד. כך, למשל, במלחמת לבנון השנייה הטיל חיל האוויר הישראלי על לבנון "עצי ריח" בצורת עץ ארוז כסמל לבנון אך עם חסן נסראללה קטן מסתתר מאחוריו. המטרה הייתה לשכנע את תושבי לבנון שכל הצרות והבעיות של לבנון נובעות מנסראללה המנצל את לבנון לצרכיו. גם במבצעים הצבאיים, למשל "עמוד ענן" ו"צוק איתן", הפעיל המל"ת לוחמה פסיכולוגית שמטרתה הייתה לעודד דמורליזציה בקרב לוחמי החמאס ולפנות לאוכלוסייה האזרחית כדי להרחיקה מאזורי הקרבות בניסיון למנוע פגיעה בחיי אדם. לשם כך הוטלו כרוזים והשתלטו על רשתות טלוויזיה ורדיו.

בשנת 2018 פורק המל"ת ותפקידיו פוזרו בין כמה יחידות שהמרכזית שבהן אמורה הייתה לטפל בלוחמה פסיכולוגית. לצורך זה הוקמה יחידה חדשה שנקראה "מחלקת השפעה"; תפקידה היה לתאם בין כל תחומי הלוחמה הפסיכולוגית למרכז למבצעי תודעה בצה"ל. היחידה מורכבת ברובה מאנשי מודיעין, אך משויכת לחטיבת המבצעים באגף המבצעים, מה שיכול להעיד על החשיבות שמקנים לה בצה"ל בתהליך הלחימה. לצד אנשי המודיעין פועלים ביחידה זו גם אנשי טכנולוגיות תקשורת, חוקרי התרבות הערבית ודת האסלאם וגם לא מעט קופירייטרים ואנשי רעיונאות (קריאייטיב) מעולם הפרסום המסחרי.

### המערכת התקשורתית של החמאס

חמאס הוא אחד מארגוני הטרור המנוסים, המתוחכמים והמתקדמים ביותר בעולם בתחומי תקשורת, שכנוע ולוחמה פסיכולוגית (Mozes and Weimann, 2010), מזוהה עם קנאות אסלאמית קיצונית שמקורותיה בתנועת האחים המוסלמים ומשלב יעדים לאומניים-פוליטיים של שחרור פלסטין ותיקון החברה ברוח ערכי האסלאם. מאז עלייתו לשלטון בכוח הזרוע בשנת 2007, מפעיל הארגון מערכת תקשורתית ענפה בכל אמצעי התקשורת בעזה (מרכז המידע למודיעין וטרור, 2009). תשתית התקשורת של הארגון כוללת מגוון אמצעים וערוצים ובהם שני ערוצי טלוויזיה לווייניים ומקוונים (אל אקצא, ערוץ הטלוויזיה של הנהגת חמאס בעזה ואל קודס של הנהגת החוץ בדמשק, תחנות רדיו, עיתון יומי (פלסטין) שיוצא לאור בעזה, ביטאוניס נוספים (ובהם אל רסאלה [האגרת] היוצא לאור בעזה), כמה סוכנויות ידיעות, עשרות אתרים באינטרנט ונוכחות פעילה

בכל הרשתות החברתיות (ובכללן פייסבוק, יוטיוב, טלגרם, טוויטר, טיקטוק, אינסטגרם ועוד). כמו כן מפעיל הארגון אמצעי תקשורת כמו פוסטרים, גרפיטי ושלטי רחוב המהללים את הארגון, לוחמיו והשאהידים שנפלו בשורותיו. הפקות ממוקדות תקשורת כללו "משטי סיוע" לעזה, מצעדים ותהלוכות, ובכלל זה צעדות המוניות אל גדר הגבול, טקסים, הפגנות תמיכה ברחובות וקייטנות נוער המוקדשות לרדיקליזציה וגיוס נוער לשורות הלוחמים. עוד מפעיל החמאס מערך של עיתונאים וצלמי עיתונות המקורבים אליו ומסייעים לארגון בפעילות הסברתית ברצועת עזה ומחוץ לה. חלקם עובדים בכלי תקשורת זרים ובערוצי תקשורת של חמאס (מרכז המידע למודיעין וטרור, 2023).

המערכת התקשורתית של החמאס מכוונת לכמה קהלי יעד:

א. האוכלוסייה הפלסטינית ברצועת עזה וביהודה ושומרון: זהו קהל יעד חשוב לחמאס שממנו היא מגייסת תמיכה, מתגייסים ותומכים, ובו היא מנסה להשתיק כל אפוזיציה או ביקורת.

ב. הערבים המוסלמים במדינות ערב: זהו יעד חשוב לצורך גיוס משאבים, תרומות ותמיכה פוליטית. הוא כולל אוכלוסיות רבות, מצפון אפריקה עד טורקיה, מהמזרח התיכון ועד אינדונזיה.

ג. דעת הקהל המערבית: החמאס מנסה לגייס אהדה ותמיכה במדינות מערביות וליצור התנגדות לישראל. דעת הקהל במדינות מערביות נתפסת כמנוף לחץ על ממשלים להפסיק תמיכה בישראל.

ד. האויב, הציבור בישראל: ישראל היא אויב דתי, לאומי ופוליטי. הפנייה לישראלים משרתת בעיקר לוחמה פסיכולוגית ומועצמת בעת עימותים ומלחמה.

מאמץ מיוחד הושקע בפעילות מקוונת בעימותים של השנים האחרונות. קבוצת האתרים הראשית של חמאס מופיעה תחת ישות עצמאית כביכול הנקראת Palestine-info או המרכז הפלסטיני להסברה. מדובר בפורטל המרכזי של חמאס, הכולל אתרים בשמונה שפות: ערבית, פרסית, אנגלית, צרפתית, רוסית, תורכית, מלאית ואורדו. נוסף על כך הזרוע הצבאית של החמאס, גרודי עז אלדין אלקסאם, מפעילה אתרי אינטרנט בערבית, באנגלית ובעברית. לחמאס יש מאות סרטונים שהועלו ליוטיוב, טיקטוק ורשתות חברתיות אחרות והוא מקיים נוכחות פעילה בכל הרשתות (Weimann, 2006, 2015).

## השימוש של החמאס בלוחמה הפסיכולוגית

הלוחמה הפסיכולוגית מכוונה בערבית "חרב נפסיה" (מלחמה נפשית/פסיכולוגית) או "חרב אל-עצאבאת" (מלחמת עצבים). במשך שנים ארוכות הפנה החמאס אל הישראלים מסרים פסיכולוגיים שניסו לזרוע פחד, דמורליזציה, משברי אמון בהנהגה ובצבא, תבוסתנות ועוד. הפחדה היא אחד מהכלים הקלאסיים של ארגוני טרור, ואכן החמאס הפעיל מערכת מורכבת של אמצעי הפחדה ובהם קטעי וידאו, הצהרות מאיימות, תמונות קשות ואפילו שירי איום בעברית. בעת מבצע "צוק איתן" בקיץ 2014 הפעיל החמאס

לוחמה פסיכולוגית של הפחדה, בין השאר באמצעות סרטוני וידאו קשים שהעלה ליוטיוב. בסרטונים הללו היו איומים מילוליים וחזותיים על האוכלוסייה האזרחית בפגועים ואף בגירוש מהארץ. גם הסיסמה שליוותה את הסרטונים, "אנחנו אוהבים את המוות כשם שאתם אוהבים את החיים", הייתה חלק מתעמולת ההפחדה. במהלך המבצע הפגין החמאס, ובעיקר גדודי עז א-דין אלקסאם, נוכחות ברשתות החברתיות ובמיוחד בטוויטר, שם הפעיל שלושה חשבונות שונים בשפות ערבית, אנגלית ועברית. החמאס העלה לרשתות חברתיות ולאתרי האינטרנט שלו מידע על הפעילות המבצעית של גדודי עז א-דין אלקסאם והציג שיגורי רקטות, תמונות של הרס ונפגעים בישראל ואיומים על העורף הישראלי ועל חיילי צה"ל.

בשנת 2014 פרסמו גדודי אל-קסאם, הזרוע הצבאית של חמאס, סרטון וידאו, ובו הם פנו לתושבי באר שבע והציעו להם להימלט מבתיהם כדי להציל את נפשותיהם. בסרטון נכתב המסר הבא בעברית ובערבית: "למתנחלים של באר שבע, המנהיגים שלכם הרגו את ילדינו, הפציצו את הבתים ושפטו אתכם למוות. [עליכם] לברוח לפני שיהיה מאוחר". הסרטון מסתיים בתמונות של שיגור טילים לעבר ישראל ושל טקס הלוויה, כדי להמחיש את רצינות כוונותיהם של גדודי אל-קסאם להרוג את תושבי באר שבע. לסרטון זה נוספו סרטוני וידאו נוספים שנועדו להטיל אימה על תושבי ישראל, ובהם הוצגו טיל ארוך טווח חדש שפותח ומיוצר בעזה וכן מתקן לשיגור מספר רב של טילים בעת ובעונה אחת. דובר אל-קסאם הזהיר את הישראלים כי בידי הארגון טילים שיכולים לפגוע בכל יישוב בישראל. השיר המפורסם ביותר של החמאס היה "תקוף, תעשה ביגועים" בתחילת מבצע צוק איתן שבו איים החמאס על ביטחונה של מדינת ישראל. השיר הפך ללהיט ברשת אך גם למושא ללעג בגלל טעויות הכתיב וההגייה בעברית. בשנת 2017 העלתה זרוע ההסברה של הארגון סרטון עם שיר בעברית שמלווה באנימציה עם מסרים מאיימים: "ציוני, אתה תמות בעזה", "הגעת לעזה, הגעת למוותך", "הטיל יגיע אליך איפה שאת גר", "דייק בירייה, תפגע בקריה". הסרטון הועלה ליוטיוב ועד מהרה החל להתפשט ברשתות החברתיות.

מסרים בעלי אופי תבוסתני כוונו אל חיילי צה"ל, יעד חשוב בתעמולת ההפחדה של החמאס, ובהם סיסמאות מאיימות: "עדיף לך לא להילחם", "המלחמה שלך אבודה מראש", "חמאס הוא ארגון חזק", "אין לך סיכוי לנצח", "עזה תהיה בית הקברות שלכם". ביולי 2014 הצליח החמאס לפרוץ לשידורי ערוץ 10 ולהקרין בו סרטון "הפחדה" לתושבי ישראל: "אם תרצו שלא יהיו בניכם שבויים או הרוגים אז מהרו לקרוא להם הביתה". בשנת 2015 העלה החמאס סרטון הפחדה ואיומים חדש, שהיה למעשה עיבוד לשיר בעברית "מי שמאמין" של אייל גולן. "אנחנו חייליו של אלוהים, נשלחנו לחסל את הציונים, שפה שבה אליהם נדבר, כלי אש חרבות וטילים", שרו מחבלים בפזמון החוזר על רקע תמונות פיגועים בירושלים. במארס 2017 פרסם החמאס סרטון מאיים שבו הוצגו תמונותיהם של בכירי מערכת הביטחון הישראלית, ובהם שר הביטחון דאז



פוסטים שהעלה החמאס לרשתות חברתיות.  
המקור: פוסטים של החמאס ברשת

אביגדור ליברמן והרמטכ"ל גדי אייזנקוט בכוונת של רובה צלפים. בתחילת הסרטון נראה צלף מסווה את עצמו ומכוון את נשקו, ובסופו הכיתוב "סוג הגמול יהיה לפי המעשה". זמן קצר לאחר פרסום הסרטון נתלה בעזה שלט עם תמונותיו של מאזן פוקאהא, איש חמאס שחוסל, עם הכיתוב "קיבלנו את האתגר".

הלוחמה הפסיכולוגית של החמאס התמקדה גם בניסיון ליצור מחלוקות בחברה הישראלית ולהעצימן בשיטת "הפרד ומשול". לכן הרבה הארגון במסרים שמטרתם לפלג בין העם למנהיגיו: "אין לנו טענות אליכם אלא להנהגה הרעה שלכם", "הטיפשות של מנהיגיכם הובילה אתכם..." וכדומה, במטרה להציג את ההנהגה הישראלית כאחראית



שלט חוצות בעזה שבו מאיים חמאס על ישראל, מארס 2017.  
המקור: חדשות 13

למצב הבעייתי עם עזה. מודעים לשסע ולקיטוב בחברה הישראלית, ניסו תועמלני החמאס להרחיב את הוויכוחים הפנימיים בישראל בעזרת מסרים של פילוג, הסתה נגד הממשלה, טענות כוזבות על שקרים שמפיצה הממשלה והנהגת הצבא. כך ניסה החמאס לטעון בפרסום חוברת מיוחדת, *Our Narrative... Operation al-Aqsa Flood*, כי רוב ההרוגים הישראלים ב-7 באוקטובר נפגעו מאש צה"ל ומהפצצות חיל האוויר (Hammas, 2023). החמאס ניסה גם לפרוט על רגשות של אמפתיה, אשמה עצמית ורחמים בקרב הישראלים והציג תמונות וסרטונים של ילדים פצועים והרוגים, הרס קשה בעזה, אומללות ורעב. כדי להגביר את חוסר הביטחון, הפילוג, הספקנות והפסימיות בעורף הישראלי ניסה החמאס להשתמש גם במערכת דיסאינפורמציה. הופעלו פוסטים ברשתות חברתיות לקדם שמועות על כישלונות צבאיים של ישראל, על פגיעות קשות באוכלוסייה הישראלית וכדומה. כמו כן הפעיל החמאס מסרונים של דיסאינפורמציה אשר נשלחו ישירות לטלפונים אישיים של רבים מתושבי ישראל (פבל, 2014). כך, למשל, קיבלו ביולי 2014 מאות אזרחים ישראלים מסרונים באנגלית ששולחיהם התחזו לאנשי שב"כ וצה"ל. ההודעות הזהירו כי מחבל מתאבד חדר לאזור המרכז ותל אביב במטרה להתפוצץ במקלט. שבוע קודם לכן שלח החמאס מסרונים שקריים שדיווחו על פגיעת טיל במפעל כימי בחיפה שגרמה לשריפה אדירה וכי בעיר חיפה נערכים לאפשרות של פינויה.

כפי שטענו נסיה רובינשטיין-שמר ונתנאל פלמר במחקרם, "החמאס משקיע משאבים עצומים בתעמולה לקהלים מגוונים, תוך שימוש בערוצי התקשורת שהוא מפעיל בפלטפורמות מדיה שונות. בשנים הרבות של העימות בין ישראל לחמאס, ניהל הארגון לוחמה פסיכולוגית ומלחמת תעמולה מתמשכת נגד החברה הישראלית, וביקש להשפיע על תפיסותיהם של הישראלים ורגשותיהם" (Rubinstein-Shemer and Flamer, 2023). גם רון שליפר הבהיר במחקרו על לוחמה פסיכולוגית של החמאס (Schleifer, 2014a).

(2014b, 2022) "כיצד הצליח חמאס, באמצעות שילוב מיומן של התפרעויות המוניות, מניפולציות תקשורתיות והתאמה מהירה לנסיבות משתנות, לערער את סדרי העדיפויות האסטרטגיים של צה"ל, לשחוק את המורל הישראלי ולשחוק את ריבונותה של ישראל באזור הדרום שלה. כל זאת תוך הרתעת ישראל מלצאת למבצע צבאי רחב היקף בעזה" (Schleifer, 2022, p. 357). כך היה החמאס לארגון מנוסה ומיומן בהפעלת תעמולה ולוחמה פסיכולוגית.

### הלוחמה הפסיכולוגית של החמאס במלחמת עזה

הלוחמה הפסיכולוגית שימשה בתפקיד מרכזי באסטרטגיה של חמאס למן הרגע הראשון של הפריצה לישראל ובכל אחד משלבי הלחימה שלאחר מכן. החמאס, שהתכונן שנים רבות למבצע זה, כלל את הממד הפסיכולוגי בהיערכותו למבצע ובתוכניות האופרטיביות. במהלך הלחימה של כוחות צה"ל בעזה איתרו הלוחמים מסמך סודי שכתב בכיר בחמאס. הוא נמצא במקום אסטרטגי, שבו שהה מנהיג הארגון ברצועה יחיא סינוואר, ובין היתר נכתב בו כי יש "להפיץ סרטוני חטופים ולעשות הכול להגברת הלחץ הפסיכולוגי על גלנט" (עמית סגל, 29.1.2024, ביומן החדשות, ערוץ 12).

לקראת הפריצה לישראל אומנו מחבלי חמאס בהפעלת מצלמות, ציודו במצלמות ראש ובטלפונים סלולריים עם מצלמות והורו להם לתעד הכול ולהעביר מיידית למפקדת החמאס בעזה. גם הליווי הצמוד של צלמים ו"עיתונאים" מטעם החמאס נועד לאפשר שילוב של מתקפה פיזית עם מתקפה פסיכולוגית. המחבלים ביצעו מעשי זוועה איומים ותיעדו הכול, החל בעריפת ראשים ועד שריפת קורבנות. התמונות הנוראיות וקטעי הווידאו הועברו בזמן אמת ועלו לאתרים ייעודיים ברשת ולרשתות חברתיות. החמאס העדיף פלטפורמות מקוונות ללא צנזורה, כמו טלגרם, אך העלה סרטוני טבח גם לפייסבוק וטיקטוק. מחבלי החמאס אף לקחו טלפונים של קורבנות המתקפה ושידרו ב"לייב" את הזוועות, התקשרו לקרובי משפחה של הנרצחים והעבירו את תיעוד הרציחות וההתעללות בגופות. זה היה ללא ספק קמפיין מתוכנן שמטרתו הפחדה, דמורליזציה ויצירת טראומה נפשית בעורף הישראלי. היו שתהו אם החמאס אינו מזיק לתדמיתו בעולם בכך שהוא מעלה ומשדר מעשי טבח אכזריים, אך יש לזכור שקהל היעד לקמפיין זה היו הישראלים בכוונה ליצור טראומה עזה, חריפה. למרבה הצער מטרה זו הושגה.

בתכנון המתקפה ב־7 באוקטובר הודרכו אנשי החמאס לחטוף ישראלים, חיים ומתים, ולהביאם לעזה. החטיפה יועדה לשם מיקוח עתידי עם ישראל אך גם ללוחמה פסיכולוגית. ואכן, החטופים הם אמצעי לחץ פסיכולוגי על תושבי ישראל. חמאס השתמש בעבר בחטופים באופן זה. כך היה בפרשות חטיפתם של נחשון וקסמן ז"ל בשנת 1994 ושל גלעד שליט בשנת 2006. בשני המקרים הקליט החמאס הודעות מוסרטות של החטופים במטרה להביא להזדהות הציבור הישראלי עם החטופים. הזדהות זו, קיווה החמאס, תביא ללחץ ציבורי לשחרורם ולנכונות לקבל עסקאות שדרש החמאס ממנהיגי

ישראל. ואכן, גם במלחמה זו "הצטייד" החמאס במאות חטופים ומיהר לנצלם לצורכי טרור פסיכולוגי. כבר ב־16 באוקטובר, שבוע לאחר הפלישה לישראל, העלה החמאס סרטון ראשון ובו נראתה מיה שם, חטופה צעירה שנלקחה לשבי מהמסיבה ברעים. בסרטון הפצירה מיה בהנהגת ישראל לפעול להשיבה הביתה. היא אולצה להגיד: "היי, אני מיה שם, בת 21 משהם. כרגע אני נמצאת בעזה. חזרתי בשבת לפנות בוקר מאזור שדרות. הייתי במסיבה, נפצעתי קשה מאוד ביד. לקחו אותי לעזה, ניתחו אותי ביד בבית חולים שלוש שעות. מטפלים בי, דואגים לי, נותנים לי תרופות. הכל בסדר. אני רק מבקשת שיחזירו אותי הביתה כמה שיותר מהר למשפחה שלי, להורים שלי, לאחים שלי. בבקשה תוציאו אותנו מפה כמה שיותר מהר בבקשה. תודה".



מיה שם החטופה בקלטת שהקליט ושידר החמאס, 16.10.2023.  
המקור: פוסטים של החמאס ברשת

גם בעת הלחימה הממושכת בעזה המשיך החמאס לנצל את החטופים ככלי לוחמה פסיכולוגית. כ־240 החטופים נוצלו לפרוט על הרגישות הגדולה בחברה הישראלית לחטופים. לשם כך הופקו סרטונים שבהם נראו ודיברו החטופים והחטופות. הסרטון השני שפרסם חמאס במסגרת הלוחמה הפסיכולוגית היה של החטופות נורית קופר (בת 80) ויוכבד ליפשיץ (בת 85) שנחטפו במהלך הטבח בקיבוץ ניר עוז. בסרטון נראים אנשי החמאס מגישים לשתי החטופות ממתקים וקפה. אחרי 24 ימי מלחמה פרסם חמאס סרטון שלישי של חטופות ישראליות: הוצגו בו שלוש חטופות מבוגרות (ילנה טרופנוב, הניאל אלוני ורימון בוכשבט־קירשט). ביום ה־38 ללחימה פרסמה הזרוע הצבאית של חמאס עוד סרטון ובו תיעוד של החטופה נועה מרציאנו ז"ל, תצפיתנית בת 19 שנחטפה בנחל עוז ובו היא קראה מסרים שהוכתבו לה. מאוחר יותר היא נרצחה; את גופתה מצאו לוחמי צה"ל בבית החולים שיפא.





שלוש החטופות מהסרטון שפרסם חמאס.  
המקור: פוסטים של החמאס ברשת

בהמשך המלחמה ניצל החמאס את החטופים לסרטוני תעמולה נוספים: בדצמבר 2023, ביום ה-73 למלחמה, פרסם החמאס סרטון ובו שלושה חטופים מניר עוז: חיים פרי, יורם מצגר ועמירם קופר. החטופים המבוגרים הוצגו תחת הכותרת "אל תשליכני לעת זקנה." בסרטון הזדהה רק פרי בשמו אך הוא דיבר בשם השלושה ואמר כי הוא נמצא בשבי עם קבוצה של אנשים מבוגרים, חולים וזקוקים לטיפול, וקרא לישראל לא להפקירם. שבוע לאחר מכן פרסם החמאס תמונות של חטופים מתים. הוא העלה סרטון של חטופים נוספים שהוצגו כמי שנהרגו מאש צה"ל: אליה טולדנו ז"ל, ניק בייזר ז"ל ורון שרמן ז"ל, שנרצחו בשבי החמאס. בסרטון תועדו השלושה ישובים זה ליד זה, ככל הנראה בתוך מנהרה. הכיתוב היה שהם נהרגו כתוצאה מהפצצות צה"ל ברצועת עזה. גופותיהם של השלושה חולצו והושבו לישראל במבצע צבאי. החמאס המשיך לפרסם סרטוני חטופים ובהם סרטון שהועלה בינואר 2024 עם שלושה חטופים: נועה ארגמני, איתי סבירסקי ויוסי שרעבי. בסרטון ביקשו החטופים שישראל תפעל לשחרורם ולהשבתם לביתם. באחד הסרטונים הקשים במיוחד הוצג ירדן ביבס, שנחטף עם אשתו שירי וילדיהם כפיר בן עשרה חודשים אז ואריאל בן הארבע. בסרטון שהוכן לאחר שאנשי החמאס הודיעו לו על מותם של אשתו וילדיו הקטנים, הוא שידר מסרים של שבר ואומללות. הניצול הציני של חטופים אומללים מצא ביטוי גם בסרטון קשה שהעלה החמאס ובו הוצג אריה זלמנוביץ, בן 86 שנחטף מביתו בניר עוז ב-7 באוקטובר. זלמנוביץ סבל מבעיות בריאות קשות ונזקק לטיפול תרופתי; בסרטון הוא הוצג באופן שעורר חשש כבד לחייו. ואכן, זמן קצר לאחר מכן הודיע צה"ל על מותו בשבי ואילו החמאס הודיע כי הוא מת מהתקפי בהלה בגלל ההפצצות. חן גולדשטיין-אלמוג, ששכלה את בעלה ובתה במתקפת החמאס ונחטפה לעזה, סיפרה לאחר שחרורה, בתום 51 ימי שבי, על הסבל שעברו החטופים.

היא גם תיארה כיצד הכינו אותם להקלטת הסרטונים ובכלל זה חזרות, הכאות אם חרגו מההוראות וצילומים חוזרים משהעזו לבכות בעת הצילום. המקרה הקיצוני ביותר של קמפיין פסיכולוגי אכזרי היה של סדרת הסרטונים על שלושת החטופים נועה ארגמני, איתי סבירסקי ויוסי שרעבי. בסרטון הראשון, שפורסם בתחילת ינואר 2024, הוצגו בני הערובה מדברים למצלמה ומבקשים שישראל תעצור את הלוחמה. הסרטון הסתיים בכתובית "מחר, נודיע לך על גורלם." יום לאחר מכן פורסם סרטון שני של החמאס שמטרתו הייתה להגביר את החששות ובו מעין סקר שבו התבקשו הצופים לנחש כמה מתים וכמה פצועים היו מהשלושה תוך הבטחה שמחר בערב תתגלה התשובה. הסרטון השלישי, שפורסם מאוחר יותר, הציג את גופותיהם של שניים מבני הערובה, איתי סבירסקי ויוסי שרעבי, ואת נועה ארגמני אומרת כי שני הגברים נהרגו בידי כוחות ישראליים. כל הסרטונים עברו עריכה להגברת הדרמטיות ובכלל זה אפקטים קוליים, כתוביות ואיומים בכתוביות. בינואר 2024 פרסם החמאס ברשת טלגרם הודעה מזויפת על "הריגתם של כל האסירים שבידינו לאחר שהופצצו על ידי מטוסי קרב ציוניים", עם סיומת מאיימת: "אם נתניהו ימשיך במלחמה, היו מוכנים לחדשות כאלה".



פוסט של החמאס על מותם כביכול של כל החטופים.  
 המקור: פוסט של החמאס ברשת הטלגרם, ינואר 2024, הודעות ששלח חמאס למשפחות החטופים על יקיריהם

החמאס לא הסתפק בסרטונים עם החטופים, אלא פנה ישירות למשפחות החטופים. בנובמבר 2023 נשלחו מסרונים ישירים ואישיים לטלפונים הניידים שלהן ובהם נכתב: "זאת הודעה מאל-קסאם, הצענו לממשלתך חילופי שבויים אבל היא לא קיבלה. זה המסר שלנו: שחרור כל השבויים הציוניים בתמורה לשחרור כל האסירים הפלסטינים". לפי ההודעה מדובר בעסקה של "כולם תמורת כולם", דהיינו כל האסירים הביטחוניים הנמצאים בבתי הכלא בישראל תמורת כל החטופים הישראלים. כך ניסה החמאס לרתום את המשפחות להפעיל לחץ על הממשלה.



הודעות ששלח חמאס למשפחות החטופים על יקיריהם.  
המקור: אתר N12, 2.11.2023

גם החזרת חטופים הייתה אמצעי פסיכולוגי בידי החמאס. הליכי ההחזרה של חטופים היו הפקה תקשורתית מתוכננת היטב לכל פרטיה, שתועדה במצלמות ובמיקרופונים והפכה לסרטוני תעמולה ערוכים בקפידה. במודעות לחשיפה התקשורתית המובטחת, החמאס תכנן בקפידה את האירועים ותיעודם: החל במדים המוקפדים של "חיילי" החמאס, מחוות אנושיות כביכול של "המשחררים" כלפי החטופים המשוחררים וכלה בטקסטים שצורפו לתיעוד השחרורים. עוד לפני טקסי השחרור פרט החמאס את העסקה לסדרת אירועים תקשורתיים של "שחרור מדורג" ובכך הבטיח רצף של ימי שידור ועניין תקשורתי. המשוחררים לוו באנשי חמאס שלבשו מדים של הארגון עם סמלים ודגלים, וערכו את רוב טקסי השחרור בכיכרות מרכזיות ותמיד בנוכחות מצלמות, זרקורים ומיקרופונים. הסרטונים הועלו מייד לרשתות חברתיות ולערוצי החמאס ומשם הועברו לכל העולם, ובכלל זה למהדורות החדשות הישראליות ששידרו את האירועים בשידור חי. בטקסי השחרור הקפידו על מחוות של אנשי החמאס למשוחררים. בסרטוני השחרור הוצגו החטופים כשהם מועברים לנציגי הצלב האדום בידי מחבלי חמאס. הם נדרשו לנופף בידיהם לחוטפים, כביכול כדי להיפרד ממי שהתייחסו אליהם יפה. אנשי החמאס אף ניסו להפגין קרבה בלחיצת ידי החטופים, בחייכם אליהם, בלטפם את ראשו של

ילד חטוף, בהגישם בקבוקי מים לחטופים, בסייעם לחטופה קשישה המתקשה בהליכה ועוד. באחד מהסרטונים אף נשמע המחבל דורש מהילדים "תמשיכו לנופף", אך בגרסה השנייה של סרטון זה ששודר יום מאוחר יותר הושמט פס הקול עם המשפט המפליל. המחבלים דיברו אל החטופים והמצלמות בעברית ונקטו משפטי קרבה כמו "חיים שלי". המשוחררים ההמומים, שחלקם הותירו בשבי קרובי משפחה וחלקם איבדו בני משפחה בטבח, אולצו להפגין אהדה לחוטפים. מיה שם הפצועה אולצה לומר בטקס השחרור המצולם שקיבלה "אוכל טוב" וטופלה בידי "אנשים נחמדים וטובים". מעדויות החטופים לאחר שחרורם עולה כי החמאס הנחה מראש את החטופים והחטופות כיצד לצעוד, מה לומר ולא לשכוח לנופף להם לשלום ולהודות על כל "הטוב".



שחרור חטופים על ידי החמאס.  
המקור: סרטונים שהעלה החמאס לרשתות חברתיות

דיסאינפורמציה והפצת שמועות כוזבות היו כלי נוסף בטרור הפסיכולוגי של החמאס. ב-17 באוקטובר 2023 אירע פיצוץ בכית החולים אל-אהלי. החמאס מיהר לטעון כי הפגיעה שהביאה למותם של מאות עזתים נגרמה מתקיפה אווירית ישראלית ואף הפיץ בעולם סרטונים ממקום הפגיעה. גורמים רבים, כולל רשתות טלוויזיה מערביות ועיתונים יוקרתיים במערב, אימצו את עמדת חמאס ומיהרו להאשים את צה"ל בתקיפה. אולם בדיקת צה"ל העלתה כי הפיצוץ נגרם כתוצאה משיגור כושל של רקטה מרצועת עזה לעבר חיפה בידי הג'יהאד האסלאמי הפלסטיני. סרטון של רשת אל-ג'זירה הציג את התפרקות הרקטה שנורתה מעזה ואת נפילתה סמוך לבית החולים ובכך אימת את ממצאי התחקיר של צה"ל. מאוחר יותר הודיעו שירות המודיעין הצרפתי, הבריטי, והקנדי כי חקירות שערכו באופן עצמאי העידו כי המקור הסביר לפיצוץ היה רקטה שנורתה מתוך עזה. להערכה זו הצטרף בהמשך גם ארגון זכויות האדם Human Rights Watch. אולם הראשונות והמהירות של החמאס בהפצת השמועה הכוזבת על אחריותה של ישראל לפיצוץ גברו לעיתים על מסקנות החקירה האיטית של צה"ל והנרטיב שהתקבל היה אנטי-ישראלי.

בנובמבר 2023 העלה החמאס לרשת אתר אינטרנט שהתחזה לאתר של העיתון הישראלי בשפה האנגלית *Jerusalem Post* שפרסם כתבה מהעיתון כביכול, לכאורה, ובה נטען כי הממשלה ניסתה להשיג את מיקומם הפיזי של השבויים בעזה כדי להפציץ אותם ב"נוהל חניבעל" המתיר לסכן חיי חיילים כדי למנוע את חטיפתם. עוד נכתב בכתבה כאילו "הממשלה מתנגדת ב-100% להישרדותם של חיילים שנפלו בשבי האויב". החמאס גם טען בכתבת הפייק כי חמישים חטופים ישראלים בעזה נהרגו מן ההפצצות של חיל האוויר (ערוץ 7, 2023).

Jerusalem Post > World News

## An official revealed the government about hostages!

A senior official who didn't want his name to be revealed government is looking for hostages' location in Gaza to According to Hannibal Protocol, governments are against

הודעה המזויפת של התחזות ל-*Jerusalem Post*.  
המקור: ערוץ 7, 4.11.2023

החמאס מרבה להפיץ ידיעות כוזבות. כך הוא פרסם ידיעה עם תמונה של אדם דומה לאלוף נמרוד אלוני, מפקד מפקדת העומק של צה"ל, בטענה הכוזבת כי הוא נחטף לעזה ב-7 באוקטובר. טענות שווא אחרות כללו ידיעת שקרית כי צה"ל הרס את כנסיית פורפיריוס הקדוש בעזה, ידיעה שהכנסייה הכחישה. ב-14 באוקטובר העלה החמאס לרשתות חברתיות סרטון שקרי ובו הוצגה בובה בטענה כי זו תמונתו של ילד עזתי שנהרג בהתקפה של ישראל. גם נתונים על היקף הפגיעות בישראל ובעזה לשימשו לדיסאינפורמציה שמטרתה זריעת ייאוש, תסכול ופסימיות. כך, למשל, טענו בחמאס כי בעזה נהרגו "אלפי חיילים ישראלים". לשם כך הופעלה רשת של בוטים שפעלה בטלגרם וב-X (טוויטר לשעבר) למסירת הודעה כוזבת: "החמאס פרסם סרטונים המוכיחים את הפצצתם של יותר מ-640 טנקי מרכבה ונושאות כוח אדם. המשמעות היא שמספר החיילים ההרוגים והפצועים מגיע לאלפים. למה דובר הצבא משקר?". את קמפיין הדיסאינפורמציה הפעיל החמאס ברשתות חברתיות, באתרי אינטרנט ובערוצי תקשורת אך גם ישירות בטלפונים של תושבי ישראל. בנובמבר, החודש השני ללחימה, נשלחו מסרונים באנגלית לישראלים כי ממשלת ישראל משקרת והצבא הישראלי מפסיד בעזה. ההודעה הוסיפה כי צה"ל סובל מאבידות כבדות שאין מספרים עליהן בכלי התקשורת. "שקר הניצחון שמפיצה הממשלה שלך הוא לא יותר מניסיון להסתיר

את אשמת התבוסה. האגדה של הצבא שלך נמחק, החברים שלך מתים בחורי המוות של עזה", נכתב בהודעה, "זמנך עבר, האדמה שלנו תהיה חופשית".

### "חמאסגרם": ניצול רשת חברתית לטרור פסיכולוגי

הרשת החברתית טלגרם מתאימה לטרור פסיכולוגי בהיותה פתוחה לכול, לא מצונזרת ואינה אוכפת כללים של הגולציה (Weimann, 2016). רשת זו מאפשרת הפצה מהירה וגלובלית, הבטחת אנונימיות, תקשורת דו-כיוונית ורב ממדית הכוללת טקסטים, תמונות, קטעי וידאו וקישוריות לתכנים נוספים. התכנים מרשת זו מופצים גם לרשתות חברתיות אחרות ולאמצעי התקשורת המסורתיים וכך הם זוכים לחשיפה מהירה ונרחבת. היעדר רגולציה אמיתית ואכיפת סינון תכנים מאיינת את הקו של מפעילי הפלטפורמה. מנכ"ל החברה פאבל דורוב, שמוצאו מרוסיה אך מתגורר בדובאי, מקפיד להדגיש את הצורך בפתחות מלאה גם כאשר מדובר בפוסטים של תנועות טרור כמו דעאש, אל-קעידה או החמאס. "האם השבתת הערוץ שלהם תעזור להציל חיים או תסכן חיים נוספים?", שאל דורוב ואף הגיב, לגבי החמאס, כי הארגון משתמש בהודעות טלגרם כדי להזהיר אזרחים פלסטינים מפני התקפות צפויות. הערוץ של הזרוע הצבאית של חמאס, גדודי עז א-דין אל-קסאם, הצליח להעלות בטלגרם בימי המלחמה את מספר המשתתפים בו לכ-647,000 משתתפים, מספר גדול פי שלושה משהיה לפני המלחמה וכל פוסט שהועלה בימי המלחמה זכה לממוצע של כ-239,000 צפיות (אוסלנדר, 2023). בשנה שלפני המלחמה גדל מספר המשתתפים מ-182,000 לכ-200,000 מנויים וכל פוסט זכה לחשיפה של כ-25,000 צפיות. לערוץ Gaza Now של החמאס היו כ-344,000 משתמשים לפני המלחמה, אך מספרם זינק ל-1.9 מיליון איש בימי המלחמה, ומספר הצפיות הממוצע לכל פוסט בערוץ זה זינק פי עשרה, לכ-432,000 צפיות בכל פוסט. גם ישראלים רבים צפו בפוסטים של החמאס בטלגרם:

בתוך הכאוס המוחלט ששרר ב-7 לאוקטובר ובימים שהגיעו אחריו שיוועה ישראל למידע. רבים חיפשו כל פרט קטן כדי לגלות מה עלה בגורל בני משפחתם וחבריהם. חלקם מצאו את התשובות ברשת ובעיקר ברשתות החברתיות של ארגון החמאס [...] אחד השמות שחזר שוב ושוב היה Gaza Now ובמיוחד חשבון הטלגרם. חלק מהגולשים לא מבינים שכך הם למעשה משרתים את חמאס ובעצמם מסייעים בהפצת מסריו. העוקבים אחרי Gaza Now מקבלים את הלוחמה הפסיכולוגית ישר לווריד (טרבלסי, 2023).

בשעות המוקדמות של 7 באוקטובר העלה חמאס לטלגרם תמונות וסרטונים עם תיעודים קשים לצפייה של פשיטות על מוצבי צה"ל, הריגת חיילים וחטיפת אזרחים לרצועת עזה. אלפי ישראלים עקבו אחרי המתרחש בפלטפורמה זו. בעקבות ביקורת על טלגרם ועל שירותה את תעמולת החמאס הציע דורוב הסבר מקומם להחלטתו לא לחסום את ארגון הטרור: "מוקדם יותר השבוע השתמש חמאס בטלגרם כדי להזהיר אזרחים באשקלון

לעזוב את האזור שבו הם תוקפים. האם לסגור את הערוץ שלהם יסייע להציל חיים – או שזה יסכן עוד חיים?" (מצוטט אצל מן, 2023). עקבנו אחר השימוש של חמאס בטלגרם ומצאנו כי הוא הפעיל בימי המלחמה שלושה ערוצים תחת הכותרת Gaza Now: ערוץ בערבית עם 1.9 מיליון עוקבים, ערוץ באנגלית עם כ־183,000 עוקבים וערוץ בעברית שמנה כ־37,000 עוקבים. התכנים שהועלו לערוצים שונים בהתאם לשפת הערוץ ולתקופה: בתחילת המלחמה הועלו בעיקר תמונות מהמתקפה, תמונות ניצחון וכיבוש ותמונות קשות של טבח. במהלך המלחמה השתנו התכנים והתמקדו יותר בסכלם של תושבי עזה ובכלל זה הצגת קורבנות פלסטינים, ילדים רעבים, ההרס בעזה ועוד. בערוץ בעברית ניתן דגש מיוחד לנושא החטופים כדי להפעיל לחץ על ישראל: הוצגו תמונות וסרטונים של חטופים, הועלו סרטונים של הפגנות בני המשפחה של חטופים למען שחרורם והוצגו סרטונים ותמונות על פגיעות בחיילי צה"ל הלוחמים בעזה.

רשת טלגרם הפכה לפלטפורמה המקוונת העיקרית של חמאס להפצת תעמולה ולוחמה פסיכולוגית. הלחץ על ענקיות התקשורת המקוונת, אפל וגוגל, הביא אותן לאיים על טלגרם בהטלת סנקציות על הרשת אם לא תחסום את ערוציו של ארגון הטרור. אולם האפקטיביות של האיומים הייתה מזערית ואפשר היה להמשיך ולגלוש לפוסטים של החמאס בטלגרם באמצעות האפליקציה לטלפון סלולרי. הזרוע הצבאית של החמאס, גדודי עז א-דין אל-קסאם, הפיצה קישור להורדת אפליקציית אנדרואיד חלופית של הארגון. בסוף נובמבר 2023 נהרג בתקיפה ישראלית עז א-דין בעלושה, המפעיל הראשי של Gaza Now. למרות זאת נמשכה פעילות הערוץ ומספר הגולשים נשמר, כשני מיליון.

## התמודדות עם לוחמה פסיכולוגית

קשה למדוד במדויק את האפקטיביות של לוחמה פסיכולוגית, אך אפשר להעריך שהטרור הפסיכולוגי של החמאס רשם כמה הצלחות: ראשית, החשיפה לתכנים שהפיץ החמאס ברשתות חברתיות זכו לאלפי צפיות של ישראלים. תכנים אלה, ובעיקר סרטונים של מעשי האכזריות הקיצוניים של החמאס, חלחלו לרשתות חברתיות ישראליות. יתר על כן, סרטוני החטופים וטקסי השחרור של החטופים שודרו לרשתות החברתיות גם בערוצים הישראליים, אשר נמנעו עד אז מלשדר את הסרטונים של חמאס. מעבר לחשיפה עצמה היה להם גם ממד של השפעה רגשית עזה: הציבור הישראלי עבר ועובר טראומה קשה, יש אומרים קשה אף יותר מזו של מלחמת יום הכיפורים. לטראומה זו תרמה, ללא ספק, המערכת התעמולתית של החמאס, שלא כחלה באמצעים. גם בלוחמה פסיכולוגית, כמו בלוחמה בשדה קרב פיזי, אפשר וצריך להשיב מלחמה. הספרות על אמצעי הגנה והתנגדות נשענת על מחקרים בתחום הפסיכולוגיה של שכנוע ומזהה תהליכים שיכולים לחזק את ההתנגדות למסרים ולהחליש, אם לא למנוע לחלוטין, את השפעתם על קהלי היעד. אפשר לאמץ תהליכים אלה לשכנוע ובכלל זה אלה המופעלים בהגנה מפני לוחמה פסיכולוגית. האמצעים המוצעים הם:

**התראה (Forewarning).** ידע מוקדם של קהל היעד על כוונת האויב לשכנע מסייע להתנגד למסרי השכנוע. כאשר הקהל מודע לכך שמטרת הצד השני להשפיע עליו ולשכנע אותו הוא בונה מעין "חומת הגנה" מן המסר ומתנגד לקבלתו (Zuwerink, 2000; Jacks & Devine, 2000). כך אפשר להכין את קהלי היעד לחשיפה למסרים אלה במקרה של לוחמה פסיכולוגית של החמאס. אחת הטקטיקות המתועדות כאמצעי הגנה מוצלח נקראת "גניבת הרעם". מטרתה להמעיט מחומרתם של מידע או של ראייה שליליים באמצעות חשיפתם על ידי הצד המתגונן בטרם עשה כן היריב. ואכן, מחקרים מראים ששימוש בטקטיקה זו ממעיט בתפיסת הנזק וחומרת המידע (וימן-זקס, 2013; Williams & Dolnik, 2001; McElhaney, 2005). טקטיקה זו משמשת בתחומים רבים: פרסום ותעמולה, שכנוע בין-אישי ועוד. גם במאבק נגד החמאס יכולה ישראל "לגנוב" מהחמאס את ההשפעה השלילית של המסרים באמצעות חשיפתם המוקדמת על ידי ישראל עצמה. לדוגמה, כאשר משפחות החטופים ידעו כי החמאס ינסה לתקשר איתן ולהשפיע עליהן באמצעות סרטונים עם תכנים שהוכתבו לחטופים, לכשיגיעו הסרטונים הללו יהיו המשפחות בפרט והציבור בכלל מוכנים יותר, פגיעים פחות וחשדנים יותר בשאלת אמיתותם.

**תגובת נגד (Reactance).** כל ניסיון שכנוע מאיים על החופש האישי כיוון שהוא אמור לכוון את הנמען כיצד לחשוב ולעיתים אף כיצד להתנהג (Brehm, 1966). כאשר אנשים מרגישים שנפגעת זכותם לחופש באמצעות ניסיונות שכנוע הם כועסים והם לא רק יתנגדו למסר אלא גם יישו לאמץ עמדות מנוגדות לאלה של מעביר המסר (Knowles, 2008; Moyer-Gusé, 2004; Linn, 2004). כך, באמצעות תחושת הפגיעה בחופש המחשבה וההדגשה על החמאס שמנסה להשפיע על קהלי היעד שלו, מחשבתם והתנהגותם, אפשר יהיה לחזק את ההתנגדות למסרים אלה ולפתח טיעוני נגד (Brock, 1967). העובדה שהחמאס מנסה לפגוע בחירות המחשבה, להשפיע על הקהל ולכפות את עמדותיו (על כל קהלי היעד הרלוונטיים) באמצעים מגוונים, יכולה להגן מפני אותם מסרים, להגביר את תחושת ההתנגדות ולעזור לפתח עמדות נגד, פרו-ישראליות.

**חיסון העמדה (Attitude inoculation).** ההכנה למסרים קשורה לטכניקה הגנתית של חיסון העמדה: מתן התראה מספקת לקהל היעד מספקת הזדמנות לגבש טיעוני נגד או היזכרות במידע ובעובדות המפריכים את המסר ובכך מפחיתים מהשפעתו ומייצרים מעין "חיסון" כנגדו (McGuire, 1964). לעיתים יכולה הציפייה לקבל מסר משכנע להשפיע על העמדה ולחזק את המסר המנוגד, ההפוך. קהלי היעד שמוכנים לקבל את המסרים העתידיים יפעלו לפתח התנגדות להם ויגבשו טיעונים שמפריכים את מטרת המסרים. ככל שאנשים יחשבו מראש על טיעונים בעד ונגד המסרים הללו יגדל הסיכוי שיצליחו להדוף ניסיונות לשינוי עמדתם ולהיות חסינים בפניהם.

**הימנעות סלקטיבית (Selective avoidance).** דרך נוספת להתנגד למסרים משכנעים היא הסטת תשומת הלב ממידע מערער (Knobloch-Westerwick & Meng, 2009).



במקרה של לוחמה פסיכולוגית אי הפצתם של מסרים אלה בתקשורת ההמונים וברשתות החברתיות מגינה מפני ההפחדה. כך נהגה ישראל כאשר החליטה לא לשדר את סרטוני החמאס או את מסרי הלוחמה הפסיכולוגית. לעיתים הטלת צנזורה על מסרים, לבטח בזמן מלחמה, מגינה מפני לוחמה פסיכולוגית. הצנזורה של התכנים לא חייבת להיות ממוסדת ויכולה גם להיות בעצם ההחלטה לא לצרוך תכנים של החמאס, אם מודעים למטרתם ככלי לוחמה.

**חשיפה סלקטיבית (Selective exposure).** האפקט ההפוך להימנעות הסלקטיבית הוא הנטייה לחפש באופן פעיל מידע התואם את העמדות שלנו (Clay, Barber & Shook, 2013). בהגינו על מערכת אמונות, דעות ומידע, אנו מעדיפים להימנע מתכנים המאתגרים עם מערכת זו או מתעמתים עמה. בהגנה מפני לוחמה פסיכולוגית יכול הצד המתגונן לספק מסרים הפוכים לאלה של האויב ולצייד את הקהל במידע רב ככל האפשר כדי לספק את הרצון לדעת אך גם את הרצון להתחזק, להרגיש סולידריות וביטחון אישי ולאומי.

### **כיצד מתמודדת ישראל עם הלוחמה הפסיכולוגית של החמאס?**

מאמצי הלוחמה הפסיכולוגית של החמאס אינם זרים או חדשים לישראל. הניסיונות הרבים של הארגון להשפיע בקמפינים פסיכולוגיים על האוכלוסייה הישראלית מוכרים היטב ולימדו את הרשויות והתקשורת בישראל לקחים מספר. לא בכדי הקפידו דוברי הצבא והממשל למסגר את תעמולת החמאס כ"טרור פסיכולוגי". תיוג כזה מפעיל מנגנוני הגנה בקהל (כמו התראה, הימנעות סלקטיבית מתכנים מאתגרים, חיסון העמדות). הכנת הקהל לחשיפה כללה הופעות יומיות של דובר צה"ל, לעיתים קרובות אף פעמיים ביום, שבהן התריע שוב ושוב מפני הטרור הפסיכולוגי של החמאס. כבר בתחילת המלחמה הוזהר הציבור כי החמאס יעשה שימוש בלוחמה פסיכולוגית (כפי שעשה בעבר) וכן כי יגיעו סרטונים קשים של החטופים ויעשה שימוש במניפולציות פסיכולוגיות ככלי במלחמה זו. נראה שהכנת הציבור למסרים עתידיים הפחיתה בהשפעתם והציבור "חוסן" לקראת הופעתם והתמודד איתם טוב יותר. אף כשהציבור נחשף לסרטונים הוא הוכן לכך שהטקסטים שאמרו החטופים הוכתבו להם, הוא הבין את המטרה של הסרטונים והיה מוכן נפשית וקוגניטיבית לקראתם.

המסגור "טרור פסיכולוגי" מאפשר הפעלת צנזורה על מסרי האויב. ואכן, מהיום הראשון למלחמה הגבילו אמצעי התקשורת שידור תכנים קשים מיום הטבח וערכו סרטונים שהעלה החמאס במטרה לצמצם את האפקטיביות שלהם. בישראל חופש הביטוי וזכות הציבור לדעת הן זכויות חשובות לחברה דמוקרטית. על פי רוב התקשורת נמנעת מלצנזר תכנים ביוזמתה אלא בהנחיית הצנזורה או בתי משפט; האינטרס שמנחה את התקשורת הישראלית הוא זכות הציבור לדעת מחד גיסא, ואינטרסים כלכליים של רייטינג מאידך גיסא. אולם במלחמה זו הוחלט כי תכנים מסוימים שמפיץ חמאס (או

חיזבאללה) אינם ראויים לשידור עקב הגדרתם כלוחמה פסיכולוגית. כך נהגו בסרטוני החטופים שהפיץ החמאס ובנאומי נסראללה וכך מנעו מהציבור לצפות בתכנים הללו. ההימנעות משידור התכנים סימנה אותם כתכנים שאינם מהימנים ושמתרתם היא התשה פסיכולוגית. לכן יש להבין את המטרות שמאחורי המסרים האלה.

במסגרת הלוחמה הפסיכולוגית של חמאס נעשו ניסיונות רבים להתקפות סייבר שכללו הפלת אתרים ופלישה לאתרים ישראלים ולרשתות חברתיות של ישראלים. ישראל הפעילה מאמצים הגנתיים רבים בהתמודדות עם מתקפות סייבר אלה כדי למנוע חשיפה של הישראלים למסרים אלה. מערכה זו כללה גם חסימת שידורי רדיו וטלוויזיה המזוהים עם חמאס ופגיעה באתרי האינטרנט של הארגון. צה"ל פעל גם ברשתות חברתיות ולמן מבצע "עמוד ענן" הן זכו לחשיפה יותר מכל אמצעי תקשורת ישראלי אחר (Hadari & Turgeman, 2016). הפצת מסרים באמצעות הרשתות החברתיות משרתת גם את הלוחמה באויב. ישראל מבקשת באמצעותן להצטייר כמדינה חזקה בעלת צבא חזק והציבור בישראל נחשף למנהיגות איתנה ולפעולות משמעותיות של הצבא על מנת לחזק את המורל בציבור הישראלי. נוסף על כך, לפי תחקיר הארץ הפעיל צה"ל ערוץ טלגרם בעברית שכוון לאוכלוסיית ישראל ונקרא "72 בתולות ללא צנזורה", ובו פורסמו מאות תיעודים של הרג מחבלים והרס בעזה. צה"ל הכחיש כי הוא מפעיל את הערוץ, אולם גורם צבאי בכיר אישר להארץ שמחלקת ההשפעה אחראית להפעלתו (קובוביץ, 2023). יתר על כן, ישראל רכשה מערכת טכנולוגית מתקדמת שמטרתה להפיק קמפיינים של תודעה כדי לבלום את תעמולת האויב ברשתות חברתיות:

הרכישה היא חלק מניסיון נרחב להתמודד עם מה שמקורות מודיעיניים וטכנולוגיים הגדירו "מחדל ההסברה" שנחשף ב-7 באוקטובר, ועם משבר האמינות החמור של ישראל, שהקשה, לטענתם, על יכולתו של צה"ל לפעול מול חמאס. אף שנולדה כמענה לצורך ביטחוני והייתה אמורה לשמש ללוחמה פסיכולוגית והשפעה מודיעינית, המערכת מופעלת כיום מטעם משרד ממשלתי – כך לטענת כמה מקורות. זאת, לדבריהם, מאחר שבמערכת הביטחון חששו להפעיל טכנולוגיה של השפעה פוליטית (בן יעקב, 2024).

במהלך המלחמה גברה ההכרה בישראל כי יש צורך בהפצה אקטיבית של מידע כדי להשיב לחמאס בשדה הקרב התודעתי. מי שהיה אמור לעסוק בכך, לכאורה, הם משרד החוץ, מערך ההסברה ויחידת דובר צה"ל, אולם התברר כי הם אינם מסוגלים לספק מענה אפקטיבי לשטף החומרים הוויזואליים וההסברתיים שחמאס הפיץ. לכן נרכשו טכנולוגיות להשפעה ברשתות חברתיות ובהן כלים מתוחכמים שפותחו לצורכי קמפיינים פוליטיים ועסקיים למיפוי קהלי יעד, לפתוח באופן אוטומטי אתרים ולייצר תוכן מתאים, לניטור מגמות ברשת ועוד.

\*

במאמר זה התמקדנו בלוחמה שהפעיל החמאס, ולכן מטבע הדברים בדקנו בו את האמצעים שהוא הפעיל ואת אמצעי ההתגוננות של ישראל. אך גם ישראל הפעילה לוחמה פסיכולוגית שכללה "הפצצות" של תושבי עזה בכרוזים, סרטונים ברשתות חברתיות, הודעות טלפוניות ישירות לתושבי עזה ועוד. קשה לבודד ולמדוד את האפקטיביות של לוחמה פסיכולוגית, אך החמאס הצליח בימי המלחמה להגביר את גלי הזעזוע, אי האמון והחרדה בעורף הישראלי מאירועי 7 באוקטובר. אלכס שמיד, שחקר את ההשפעות של לוחמה פסיכולוגית של תנועות טרור, הציע לתקן את הצהרתו של לנין כי "מטרת הטרור היא לייצר טרור". לדעתו הטרור משפיע מבחינה פסיכולוגית על הקרובים לקורבנות, שמאמינים שהם עשויים להיות היעד הבא של הטרור או על מי שמסיבות אחרות מזדהים עם הקורבן (Schmid, 2005). בועז גנור היטיב לסכם את השפעותיו של טרור פסיכולוגי שרבות מהן, להוותנו, הכירה גם ישראל שלאחר המתקפה של 7 באוקטובר:

טרור הוא לוחמה פסיכולוגית, פשוטו כמשמעו. הוא מיועד לבודד את היחיד מהקבוצה, לפורר את החברה לאוסף של יחידים מבוהלים המסתתרים בבתיהם ואינם יכולים לחזור לשגרת יומם כאזרחים, מועסקים, ובני משפחה. יתר על כן, הטרוריסט מכוון לפגוע באמון ביחיד בערכים הקולקטיביים של החברה שלו, על ידי הגברת האיום הפוטנציאלי לרמה בה הבטחון האישי מאפיל על כל השיקולים הפוליטיים (Ganor, 2005, p. 35).

במהלך המלחמה נערך מחקר שבדק את החוסן האזרחי ואת התמודדות העורך בשלוש מדידות חוזרות שנערכו במהלך מלחמת "חרבות ברזל". המדידה הראשונה נערכה בשבוע הראשון לפרוץ המלחמה, ושתי המדידות הנוספות נערכו כעבור שישה שבועות וכשלושה חודשים לאחר תחילתה (קמחי ואחרים, 2024). ממצאי המחקר כללו זיהוי של פגיעה מורלית, של ירידה בחוסן הלאומי ובמדדי ההתמודדות האישית בעיקר בתחילת המלחמה. נמצאה ירידה מובהקת בחוסן הלאומי בין המדידה הראשונה לשנייה בשלושה גורמים: "אמון בממשלה ובעומד בראשה", "סולידריות חברתית" ו"אמון במוסדות המדינה". לעומת זאת לא נמצאו הבדלים מובהקים בין שתי המדידות בגורם ה"פטריוטיות". כן נמצאה ירידה מובהקת בחוסן הקהילתי בין שתי המדידות הראשונות ובתפיסה של רמת הלכידות החברתית. נמצאה גם ירידה מובהקת במדדים השלישיים של ההתמודדות: תסמיני הדחק (חרדה ודיכאון) היו גבוהים בתחילת המלחמה וירדו בהמשך. חוסר האונים מול פלישת החמאס, מראות הטבח הנורא, אוזלת היד של צה"ל, המחדל המודיעיני הישראלי, היקף הפלישה וכיבוש יישובים ומחנות צבא, מראות הזוועה של התעללות בקורבנות, החטיפות ההמוניות – כל אלה נצרכו בנפשם של הישראלים. החמאס בקמפיין הטרור הפסיכולוגי שלו ניסה ואף הצליח להעצים את כל אלה. הבנת דרכי הפעולה התעמולתיות והתקשורתיות של החמאס היא קריטית לשם המאבק בו, כפי שסיכם גנור: "רק על ידי ההבנה כיצד הטרור מפעיל מניפולציה על קהל היעד נוכל ללמוד כיצד ליפול למלכודת של לוחמה פסיכולוגית כזאת" (Ganor, 2005, p. 33).

## מקורות

- אוסלנדר, ויקי (2023). "הקרב על התוכן: ערוצי חמאס בטלגרם מזנקים – וישראל לא יכולה לעשות דבר", *כלכליסט*, 1.11.2023, <https://www.calcalist.co.il/calcalistech/article/rye2jpy7t>.
- בן יעקב, עומר (2024). "בעקבות 'מחדל ההסברה', ישראל רכשה מערכת להשפעה המונית ברשתות ונבחרה", *הארץ*, 16.1.2024, <https://www.haaretz.co.il/news/security/2024-01-16/ty-article-magazine-premium/0000018c-e8c1-d765-ab9d-f8fd29800000?gift=1656f8859996413fb4e3e7e7e97e0d3b>.
- וימן-זקס, דנה (2013). "חסינות מטקטיקת השכנוע 'גניבת הרעם'", *מסגרות מדיה*, 11, עמ' 29-52.
- טרבלסי, נבו (2023). "עם 2 מיליון עוקבים: מה עומד מאחורי ערוץ הטלגרם של חמאס?", *גלובס*, 30.12.2023, <https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001466207>.
- מן, יובל (2023). "מייסד טלגרם מסביר מדוע אינו חוסם את חמאס: הזהיר מפני טילים באשקלון", *Ynet*, 13.10.2023, <https://www.ynet.co.il/digital/technews/article/s1xwegwwa>.
- מרכז המידע למודיעין וטרור (2009). "טרור ותקשורת: חמאס מעניקה עדיפות ומקצה משאבים לשיקום, חיזוק והרחבה של התשתית התקשורתית הנרחבת שלה, שנפגע בעת מבצע 'עופרת יצוקה'". אוהזר ב' 3.2.2023 מן האתר <https://www.terrorism-info.org.il/he/18248/>.
- מרכז המידע למודיעין וטרור (2023). "עיתונאים בשירות חמאס ברצועת עזה". אוהזר ב' 3.2.2023 האתר [https://www.terrorism-info.org.il/app/uploads/2023/12/H\\_281\\_23.pdf](https://www.terrorism-info.org.il/app/uploads/2023/12/H_281_23.pdf).
- סער, רווה (2019). *ניצנים – סיפור הקמת המל"ת: מחקר עומק, רמת השרון: המכון לחקר המתודולוגיה של המודיעין*.
- ערוץ 7 (2023). "החמאס מפייק ניוז כדי לקדם עסקת שבויים", 4.11.2023, <https://www.inn.co.il/>, news/618951.
- פבל, טל (2014). "עבר, הווה ועתיד: הפעילות המקוונת של חמאס במבצע צוק איתן", *כלכליסט*, 17.8.2014, <https://www.calcalist.co.il/internet/articles/0,7340,L-3638550,00.html>.
- פרי, יורם (2017). מלחמות מונחות תקשורת: פרדוקס העוצמה והדילמה האסטרטגית של צה"ל, תל אביב: המכון למחקרי בטחון לאומי (INSS).
- קובוביץ, יניב (2023). "'להדביר את הג'וקים, לה פמיליה גיבורים': צה"ל מפעיל לוחמה פסיכולוגית על אזרחי ישראל", *הארץ*, 12.12.2023, <https://www.haaretz.co.il/news/security/2023-12-12/ty-article-premium/0000018c-3918-dc03-a9ec-3d7b95f80000?gift=a87a0258b15248d0aa7004d95102a4fe>.
- קמחי, שאול, יוחנן אשל, הדס מרציאנו, אריאל קאים וברוריה עדיני (2024). "חוסן האוכלוסייה ומרדדי התמודדות לאורך שלוש מדידות חוזרות במהלך המלחמה הנוכחית", דו"ח מחקר מטעמן של אוניברסיטת תל אביב ומכללת תל חי, ינואר 2024.
- שלייפר, רון (2007). *לוחמה פסיכולוגית: ויישומיה בהיסטוריה העולמית ובמזרח-התיכון*, תל אביב: משרד הביטחון.

Brehm, J.W. (1966). *A Theory of Psychological Reactance*, New York: Academic Press.

Brock, T.C. (1967). "Communication Discrepancy and Intent to Persuade as Determinants of Counterargument Production", *Journal of Experimental Social Psychology*, 3(3), pp. 296-309.

Clay, R., J.M. Barber & N.J. Shook (2013). "Techniques for Measuring Selective Exposure: A Critical Review", *Communication Methods and Measures*, 7(3-4), pp. 147-171.

Ganor, B. (2005). "Terrorism as a Strategy of Psychological Warfare", *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 9(1-2), pp. 33-43.

Hadari, G. & A. Turgeman (2016). "Chaos is the Message: The Crisis of Israeli Public Diplomacy",

- Israel Journal of Foreign Affairs*, 10(3), pp. 393-404.
- Hamas (2023). "Our Narrative... Operation al-Aqsa Flood". Retrieved from <https://static.poder360.com.br/2024/01/Hamas-documento-guerra-Gaza-21jan2024.pdf>.
- Knobloch-Westerwick, S. & J. Meng (2009). "Looking the Other Way: Selective Exposure to Attitude-consistent and Counterattitudinal Political Information", *Communication Research*, 36(3), pp. 426-448.
- Knowles, E.S. & J.A. Linn, (eds.) (2004). *Resistance and Persuasion*, Philadelphia, PA: Psychology Press.
- McElhaney, J.W. (2005). "Stealing their Thunder", in: *McElhaney's Trial Notebook* (4th ed., pp. 549-554), Chicago, IL: American Bar Association.
- McGuire, W.J. (1964). "Inducing Resistance to Persuasion: Some Contemporary Approaches", in: L. Berkowitz (ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* (vol. 1, pp. 191-229), New York: Academic Press.
- Moyer-Gusé, E. (2008). "Toward a Theory of Entertainment Persuasion: Explaining the Persuasive Effects of Entertainment-education Messages", *Communication theory*, 18(3), pp. 407-425.
- Mozes, Tomer & Gabriel Weimann (2010). "The E-marketing Strategy of Hamas", *Studies in Conflict & Terrorism*, 33(3), pp. 211-225.
- Rubinstein-Shemer, Nesya & Netanel Flamer (2023). "Projective Psychological Warfare (PPW): An Analysis of Hamas Hebrew Videoclips as Part of Its Propaganda Campaign against Israel (2007–2014)", *Middle Eastern Studies*, 1-15, retrieved on 4.2.2024 from <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00263206.2023.2186859>.
- Schleifer, Ron (2014a). *Psychological Warfare in the Arab-Israeli Conflict*, London: Palgrave Mcmillan.
- Schleifer, Ron (2014b). "Propaganda, PSYOP, and Political Marketing: The Hamas Campaign as a Case in Point", *Journal of Political Marketing*, 13(1-2), pp. 152-173.
- Schleifer, Ron (2022). "The 2018-19 Gaza Fence Clashes: A Case Study in Psychological Warfare", *Israel Affairs*, 28(3), pp. 357-372.
- Schmid, Alex (2005). "Terrorism as Psychological Warfare", *Democracy and Security*, 1, pp. 137-146.
- Weimann, Gabriel (2006). *Terror on the Internet: The New Arena, the New Challenges*, Washington DC: US Institute of Peace Press.
- Weimann, Gabriel (2015). *Terrorism in Cyberspace: The Next Generation*, New York: Columbia University Press.
- Weimann, Gabriel (2016). "Why Do Terrorists Migrate to Social Media?", in: Anne Stuart Macdonald Aly, Lee Jarvis and Thomas Chen (eds.), *Violent Extremism Online* (pp. 45-64), New York: Routledge.
- Williams, K.D. & L. Dolnik (2001). "Revealing the Worst First: Stealing Thunder as a Social Influence Strategy", in: J.P. Forgas & K.D. Williams (eds.), *Social Influence: Direct and Indirect Processes* (pp. 212-231), Philadelphia, PA: Psychology Press.
- Zuwerink Jacks, J. & P.G. Devine (2000). "Attitude Importance, Forewarning of Message Content, and Resistance to Persuasion", *Basic and Applied Social Psychology*, 22(1), pp. 19-29.